

OM EIGLAS TRADITIONSBÆRERE OG FORFATTER

Ólafía Einarsdóttir

Center for europæiske middelalderstudier, Københavns Universitet

Inden for det norrøne forskningsfelt har man længe beskæftiget sig med spørgsmålet om, hvad der i kilderne kan antages at have oprindelse i overleveringen og hvad der må tilskrives den skriftlige frembringelse af materialet. Også sagaernes såkaldte forfattere har været genstand for megen opmærksomhed. Efterhånden skelnes der så skarpt mellem literacy og orality, at disse begreber har fået et værdiladet, ideologisk præg med en overvejende prioritering til fordel for skriftligheden og en samtidig nedvurdering af mundtligheden. Denne skillelinie forekommer meget overdreven, og det er desuden ingenlunde sikkert at det trufne valg er så entydigt frugtbart, hvis vi ønsker at møde vort gamle nordiske samfund på dets egne præmisser. I denne forbindelse vil jeg i få ord pege på forholdene i Afrika. Først i løbet af det sidste par generationer har dette kontinents folkeslag udviklet deres skriftsprog. Det tidligste skriftlige materiale fra Afrika blev forfattet på engelsk eller fransk og har allerede derfor kun været tilgængeligt for en snæver kreds af befolkningen. Indholdsmæssigt har disse litterære frembringelser vist sig at afvige ikke så lidt fra afrikansk livsfilosofi og i det hele taget fra den indre dimension i afrikanernes tilværelse. Den tidligste skriftlighed i Afrika var opstået under et samspil mellem de overordnede (koloniale) magthavere og en importeret religion (kristendommen eller islam). De forskellige aspekter af afrikanernes hverdagskultur og folkesjæl viser sig imidlertid at udkrystalliseres langt sandere inden for en mere folkeligt præget overlevering.

Skulle vi overføre disse forhold til tidlig middelalder i Nord- og Vesteuropa, så trådte latinen her i stedet for engelsk og fransk. De læse- og skrivekyndige var som regel tjenere af en fremmedartet middelhavsreligion eller af den stedlige fyrstemagt; og deres skriftlige frembringelser må overvejende betegnes som officielle. Når vi i dag føler os mest tiltrukket af de dele af det norrøne kildemateriale som er europæisk præget, er forklaringen nok at søge i vor egen opdragelse. Vi har jo her at gøre med en af de ældste kulturtraditioner i Europa, og når vi anskuer dennes litteratur i lys af udviklingen inden for romangenren i det 19. og 20. årh., bliver det et spørgsmål, hvem det er som digter til—om det er de såkaldte sagaforfattere eller måske snarere vi selv under indflydelse af vor tids heurmnotik. Det specifikt islandske inden for europæisk åndslev skal herved tvinges ind under den normative model og bliver samtidig

frataget noget af dets særstilling. I Europa var det længe de boglærde som formidlede viden; og de skrev på latin og sad i det hele taget på skriftmonopolet. En undtagelse herfra var netop Island, hvor man skrev på sit eget sprog og skabte litteratur i folkelige kollektiver, og hvor bøger til dels blev fremstillet af bønder.

Nedenfor vil jeg i korthed afdække, hvorledes forfatteren af Egils saga forstod at betjene sig af bogens magt på klassisk vis for at legitimere sin samtidssituation gennem et kronologisk falsum vedrørende en fjern fortid. Fra samme saga vil jeg endvidere fremdrage et eksempel på, at litterære frembringelser kan skabes lige så godt i et folkeligt forum som i en skrivestue. Udover den tekniske fremstilling af bogen som et skrift ligger skellet mellem de to formidlingsformer måske først og fremmest i, at bogen er énvejs kommunikerende, medens fortællere og tilhørere under den mundtlige formidling kan påvirke hinanden gensidigt.

Få værker inden for den omfattende islandske middelalderlige litteratur er blevet gjort til genstand for så mangesidede studier som netop sagaen om skjalden Egill Skallagrímsson. Fremkomsten af dette værk i årene 1220–1240 markerer rent litterært en milepæl for den klassiske islandske litteraturs udvikling. Hvem der skabte dette fascinerende værk er blevet debatteret livligt inden for såvel den filologiske som den litterære skole ud fra både sproglige og stilistiske kriterier. Snorri Sturluson er fortsat favoritten som skaberen af denne på flere måder banebrydende litterære frembringelse. I det følgende vil jeg give mit besyv med herfor, men ud fra et udpræget historisk kriterium. Den politisk og kulturelt indflydelsesrige Borgarslægt havde boet slægtled efter slægtled på hovedsædet Borg, og det mærkes tydeligt, at forfatteren ved udarbejdelsen af Egils saga har haft en rig tradition at bygge på. Udover slægtstraditionen har forfatteren gjort brug af righoldig litteratur af forskellig art. Han synes at have været særdeles velbevandret i de historiske og litterære værker der dengang forelå i Island, og herfra har han sikkert hentet inspiration til brug for sin egen fortælling—en kombineret skjalde- og heltesaga. Vurderingen af det som Egils saga fortæller sine læsere har varieret meget gennem tiderne. Hvilket af det som fortælles i sagaen må tilskrives en genial forfatters dramatik og litterære effekter, og hvilke oplysninger havde rødder i ægte slægtstradition?

Guðbrandur Vigfússon har påvist, hvorledes forfatterne til mange af de islandske sagaer har arbejdet med en velafgrænset tidsramme, inden for hvilken den skildrede handling udspilles. For Egils sagas vedkommende har han påpeget, at sagaens beretning om Borgarslægtens norske forhi-

storie placeres inden for en trettenårig tidsramme. Derefter følger der i sagaen et kronologisk tomrum på 20–30 år indtil fortællingen genoptages, men nu i Island. Og sagaen slutter med Egils død som en olding på 80–90 år, kort inden kristendommen blev indført i Island. Egils saga tog sit udgangspunkt i, at den unge Harald lúfa bliver konge, og han når også at underlægge sig hele Norge inden Skallagrímr med følge forlader landet. Udvandringen til Island knyttes derimod til landnamshistorien og henføres til tiden kort efter at Ingólfr Arason var rejst til Island for anden gang for at bosætte sig her.

Den trettenårige tidsramme i Egils saga afsluttes netop med, at Ketill hængr og Skallagrímr begge udvandrere til Island. Deres landnam lå i henholdsvis Syd- og Vestisland, og ifølge sagaen var de så vidstrakte, at de måtte have været blandt de allerstørste landnam, tilmed i meget frodige jordbrugsegne. Inden for forskningen har man været opmærksom på, at Egils saga lader disse to landnam fremstå som langt større end hvad Ketill og Skallagrímr får tildelt i den ældste Landnámabók, som antagelig stammer fra begyndelsen af 12. årh. Egils sagas angivelse af disse meget forstørrede landnam optages i de senere Landnáma redaktioner Sturlubók og Hauksbók—et udtryk for hvilken plads og indflydelse Egils saga må have haft i eftertiden.

Der fandtes i Island en sejlivet forestilling om, at et større områdes primære landnamsmand gerne indtog en slags lederfunktion i forholdet til de senere tilkomne eller sekundære landnamsmænd inden for området. Jeg mener, at Egils sagas forfatter valgte at presse Borgarslægtens norske forhistorie tidsmæssigt sammen for derved at kunne lade både Ketill hængs og Skallagríms udvandring finde sted kun få år efter det første landnam i Island, alt med det formål at give overleveringens beskrivelse af Oddaverjarnes og Borgarslægtens meget udstrakte og rige landnam historicitet. Et stort og frodigt landnam måtte jo nødvendigvis være tidligt.

I forbindelse med Egils saga har Bjarni Einarsson på interessant vis anvendt den litterære låneteori og fremdraget en række slående eksempler på, hvorledes sagaens forfatter har ladet sig påvirke af skriftligt materiale som er bevaret. Jeg vil gøre et forsøg på at belyse, hvorledes noget lignende synes at kunne konstateres allerede på det mundtlige stadium af den samme overlevering. Hvorledes der er foregået en sammensmeltning af oplysninger i Glymdrápa med digtet om slaget i Hafrsfjord på et tidligt trin af traditionsbærerstadiet hos Egils efterkommere. Jeg opfatter dette således, at allerede selve formidlingsprocessen af en tradition må siges i

høj grad at være underkastet litteraturens love, hvorfor fremmede træk og motiver i den pågældende overlevering ikke udelukkende skal tilskrives sagaforfatterens lyst til at låne allerede skriftligt nedfældet stof.

I lys heraf kan det være betænkeligt at skelne alt for skarpt mellem en overlevering og en sagaskrivers behandling af denne. For Egils sagas vedkommende tyder alt på, at forfatteren metodisk har opfattet sig som en historiker med strenge krav til fremstilling og sammenhæng. Litteratur og historie udelukker ikke hinanden, og de islandske sagaer kan ikke stemples som et enten-eller i så henseende. Det høje stade, som fortællekunsten nåede i Island, førte til, at også formidlingen af historie fik et litterært tilsnit, fordi den henvendte sig til et litterært bevidst publikum. Jeg er ikke enig i, at de såkaldte sagaforfattere i vidt omfang opdagede episoder eller begivenheder.

Med sin omfattende baggrundsviden har Egils sagas forfatter været i stand til at præsentere situationer og omstændigheder, som hans helt i hvert fald kunne have befundet sig i. Denne fremgangsmåde bør egentlig ikke betegnes alene som lån af litterær art, endsige som fiktion, idet den i virkeligheden minder meget om den fremstillingsteknik vi daglig møder i fjernsynet med dets hyppige anvendelse af sekvenser. Ikke mindst i den samtidsorienterede historieskildring er vi her vidne til, at der fra arkiverne hentes fotografier af biler, flyvemaskiner og landskaber etc., eller ligefrem filmoptagelser—alt med det formål at billedliggøre det skildrede begivenhedsforløb. Et kortfattet hændelsesforløb illustreres således med ikke-autentiske scener, som imidlertid kunne have passet til lejligheden.

De samme mekanismer mener jeg har gjort sig gældende hos dem som var bærere af traditionen. Og når det gælder en billedliggørelse af et stort søslag af kongeligt format, har Egils sønnesøn Skúli kunnet levere en sådan autentisk virkende skildring på nært hold. For mig at se er der nemlig noget der tyder på, at Skúli Þorsteinssons' deltagelse i slaget ved Svold er kommet til at udøve en sekvensvirkning på Hafrsfjordslagets gang som det fremtræder i Egils saga. Jeg mener, at sagaens skildring af slaget i Hafrsfjord er fremkommet ved en sammensmeltning på grundlag af Glymdrápa, Hafrsfjorddigtet og Skúlis beretning om slaget ved Svold. Denne proces hidrører ikke i første række fra sagaforfatteren, men er antagelig foregået tidligt i traditionsbærerstadiet i forbindelse med Borgarslægtenes opfattelse af sin fortid inden udvandringen til Island.